

ВІДДІЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НАУК

В. Сташис, академік-секретар
відділення кримінально-правових
наук АПрН України

Здобутки та напрямки подальшої наукової діяльності відділення кримінально-правових наук

10 років діяльності відділення — строк відносно невеликий, але він дає можливість підбити деякі проміжні підсумки.

Перш за все в цей період були вирішені основні питання організаційного характеру. Мається на увазі, що при відділенні створені координаційні бюро: з проблем кримінального права; з загальнотеоретичних проблем кримінології; з проблем кримінально-виконавчого права; з проблем кримінального процесу; з проблем діяльності судових та правоохоронних органів; з проблем криміналістики, судової експертизи та правової психології; з проблем оперативно-розшукової діяльності (ОРД). Були встановлені творчі контакти з Інститутом вивчення проблем злочинності АПрН та Харківським Центром по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні.

Відділення в своїй роботі спиралось на широкий актив науковців з інших навчальних закладів та науково-дослідних установ України.

I. Науково-дослідницька робота відділення проводилась згідно з Основними напрямками досліджень у галузі держави і права, затвердженими Загальними зборами АПрН України, та Концепцією основних напрямків розвитку кримінально-правових наук. Зокрема:

а) в галузі кримінального права науково-дослідницька робота проводилась в рамках таких тем: «Актуальні проблеми кримі-

нального і кримінально-виконавчого законодавства та системи попередження злочинності» (наукові керівники — академіки В. Тацій і В. Сташис); «Фундаментальні та прикладні проблеми застосування нового Кримінального кодексу України» (науковий керівник — академік В. Тацій); «Теоретичні проблеми кримінальної відповідальності та покарання» (науковий керівник — академік В. Сташис). Результати цих наукових досліджень знайшли своє практичне втілення у монографіях, підручниках, наукових статтях, коментарях до нового КК, у висновках і рекомендаціях, надісланих Верховному Суду України та правоохоронним органам щодо проблем застосування кримінального законодавства України.

Серед монографій слід виділити такі: Навроцький В. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації. — К., 1999; Борисов В., Гізімчук С. Кримінальна відповідальність за порушення правил, норм та стандартів, що забезпечують дорожній рух. — Х., 2001; Гавриш С. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. — К., 2002.

На базі нового Кримінального кодексу і з урахуванням останніх досягнень науки кримінального права професорами кафедри кримінального права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого були підготовлені два підручники з кримінального права України (частини Загальна та Особлива), автори яких були удостоєні у 2002 р. премії імені Ярослава Мудрого у номінації «За підготовку і видання підручників для студентів юридичних закладів освіти». Було видано чотири науково-практичні коментарі нового Кримінального кодексу України, серед яких заслуговують на позитивну оцінку коментарі, підготовлені авторськими колективами за загальною редакцією М. Мельника, М. Хавронюка (2001 р.) та за редакцією С. Яценка (2002 р.).

Наслідком наукових досліджень щодо підготовки, прийняття та першого року застосування нового Кримінального кодексу стало видання збірників наукових статей, зокрема: Новий кримінальний кодекс України: проблеми вивчення та застосування // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. — Х., 25–26 жовтня 2001 р. — К.; Х., 2002; Матеріали Міжнародного науково-практичного семінару «Проблеми

відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України» — Х., 2003, а також таких наукових статей В. Тація, В. Сташиса з приводу характеристики нового Кримінального кодексу України (Крок. — 2001. — № 9—10; Президентський вісник. — 2001. — 1—7 черв.; Урядовий кур'єр. — 2001. — 16 черв.; Право України. — 2001. — № 7. — С. 3—9; Голос України. — 28.08.02. — № 155 та ін.

На підставі проведених наукових досліджень були захищені докторські та кандидатські дисертації, серед них **докторські дисертації**: Борисов В. Основні проблеми охорони безпеки виробництва в кримінальному законодавстві України (1993 р.); Гавриш С. Основні питання відповідальності за злочини проти довкілля (проблеми теорії та розвитку кримінального законодавства України) (1994 р.); Навроцький В. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації (2000 р.); Гуторова Н. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України (2002 р.), а також 10 **кандидатських дисертацій**.

Академіки та члени-кореспонденти відділення протягом дев'яти років брали участь у підготовці, доопрацюванні та редагуванні нового Кримінального кодексу України, який набрав чинності з 1 вересня 2001 р. Членами робочої групи Кабінету Міністрів України з підготовки проекту КК України були В. Тацій (голова), В. Сташис (заступник голови), М. Бажанов, Ф. Бурчак, М. Панов, В. Борисов, Ю. Баулін, О. Светлов, В. Тихий, С. Яценко. Комісію по узгодженню КК України, КПК України та КВК України очолює В. Тацій. Члени бюро брали участь у підготовці зауважень та рекомендацій щодо проектів законів про внесення змін і доповнень до чинного КК України. Крім того, вони брали участь у підготовці 12 постанов Пленуму Верховного Суду України щодо судової практики у кримінальних справах на базі нового КК України і у теперішній час їх було залучено до підготовки ще шести проектів постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах різних категорій.

Бюро підтримує творчі зв'язки з юридичним факультетом Московського державного університету, Московською юридичною державною академією, Саратовською державною юридичною академією та Єкатеринбурзькою юридичною академією. Крім того, його члени співпрацювали з Національним інститутом юстиції Департаменту юстиції США, Вашингтонським Університетом, Міжнародною асоціацією адвокатів тощо;

б) дослідження кримінологічних проблем здійснювалися за широким спектром: це і поглиблена розробка загальнотеоретичних питань кримінологічної науки, і розгляд прикладних питань щодо окремих видів і груп злочинів, і вдосконалення методики самих кримінологічних досліджень, і публікація монографій, і підготовка дисертацій і т. ін.

Наукову діяльність у цих напрямках слід охарактеризувати наступними показниками.

В останні роки були опубліковані такі змістовні монографічні роботи: «Урбанізація і злочинність» (В. Шакур, 1996 р.); «Кримінальна психологія» (А. Зелінський, 1996 р.); «Введение в криминологическую науку» (І. Даньшин, 1998 р.); «Усталені форми злочинності» (І. Даньшин, 2002 р.); «Виктимология: социальные и криминологические проблемы» (О. Туляков, 2002 р.); «Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки» (В. Попович, 2002 р.); «Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції» (М. Мельник, 2002 р.); «Боротьба зі злочинністю у сфері підприємництва» (колектив авторів Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002 р.) та ін.

Було підготовлено декілька підручників і навчальних посібників: «Курс лекцій по криминології» А. Зелінського (1996 р.); «Курс криминології» у двох книгах за загальною редакцією О. Джужи (2001 р. — НАВСУ); підручник «Криминологія. Загальна та Особлива частини» під загальною редакцією І. Даньшина (2002 р.); посібник «Злочинність» І. Туркевича, 2000 р. та ін.

У Київському регіональному центрі АПрН України розроблені організаційні, методичні засади, програмне забезпечення створення Державної автоматизованої системи кримінологічної інформації (ДАСКІ). В 2001 р. під керівництвом бюро опрацьовано програму «Антикорупційна освіта та просвіта в Україні», ведеться робота щодо її реалізації.

За участю членів бюро в 1998 р. опрацьований та підготовлений до розгляду в другому читанні проект Закону України «Про профілактику злочинності». На підставі глибокого дослідження проблем протидії корупції в Україні під керівництвом Координаційного бюро розроблено проект Концепції боротьби з корупцією на 1998—2005 роки, яка схвалена Указом Президента України від 24 квітня 1998 р. На підставі багатопрофільного дослідження, проведеного Київським регіональним цен-

тром АПрН, розроблено пакет документів щодо запровадження в Україні кримінологічної експертизи, в тому числі проект Закону, методика та Положення про порядок її проведення. Проект Закону знаходиться у Верховній Раді України. За участю членів Координаційного бюро та працівників Національного банку України і Секретаріату Верховної Ради України у 2000 р. розроблено перший офіційний проект Закону України «Про запобігання та протидію легалізації («відмиванню») доходів, отриманих злочинним шляхом», який був предметом розгляду Кабінету Міністрів України.

Починаючи з 1998 р. налагоджено співробітництво Координаційного бюро з Американською кримінологічною асоціацією (АСС), яке здійснюється через запрошення членів бюро та їх участь у щорічних конференціях асоціації, надання інформації про кримінологічні дослідження в Україні.

У зв'язку з утворенням Європейського об'єднання кримінологів (ЕСС) Координаційне бюро було запрошено до співпраці; представники бюро взяли участь у роботі першої (Лозанна, Швейцарія, вересень 2001 р.) та другої (Толедо, Іспанія, вересень 2002 р.) конференціях ЕСС, де виступили з доповідями, брали участь у тематичних дискусіях, проведенні спільного дослідження статистичних показників злочинності та боротьби з нею, підготовці європейського збірника з цих питань.

Координаційне бюро та вчені-кримінологи України брали участь у виконанні низки міжнародних проектів, у тому числі у проведенні деяких досліджень у рамках Українсько-американської програми наукових досліджень організованої злочинності, у вивченні практики та розробленні пропозицій щодо вдосконалення взаємодії американських та українських правоохоронних органів у поширенні досвіду діяльності у боротьбі зі злочинністю.

Члени бюро брали активну участь у конференціях, семінарах, «круглих столах», які проводилися Центром по вивченню організованої злочинності при Національній юридичній академії України імені Ярослава Мудрого, що працює за підтримкою аналогічного Центру при Американському Університеті (м. Вашингтон).

Координаційне бюро взяло активну участь у створенні Кримінологічної асоціації України (травень 1998 р.). На установчій

конференції асоціації декілька членів бюро обрано до складу правління, а керівник бюро А. Закалюк обраний віце-президентом Кримінологічної асоціації.

За ініціативою Кримінологічної асоціації України та Координаційного бюро 30 листопада 2000 р. проведений Перший Всеукраїнський з'їзд кримінологів, на якому керівник бюро виступив із доповіддю «Про стан та проблеми розвитку кримінологічної науки в Україні»;

в) наукова діяльність Координаційного бюро з проблем кримінально-виконавчого права протягом останніх десяти років була присвячена в основному таким напрямкам: розробка основ теорії кримінально-виконавчого права; розгляд питань реформування кримінально-виконавчої системи; розробка концептуальних засад Кримінально-виконавчого кодексу України; дослідження теоретичних та практичних проблем застосування окремих покарань; з'ясування особливостей кримінально-виконавчих правовідносин; теоретичне обґрунтування політики у сфері виконання покарань; вирішення організаційно-правових проблем трудової зайнятості засуджених у місцях позбавлення волі.

В руслі цих досліджень у 1999 р. у Харкові була опублікована монографія А. Степанюка «Сущность исполнения наказания». Він же у 2002 р. захистив докторську дисертацію на тему «Актуальні проблеми виконання покарань (сутність та принципи кримінально-виконавчої діяльності: теоретико-правове дослідження». У 2003 р. планується захист двох кандидатських дисертацій з проблем застосування заходів стягнення до осіб, позбавлених волі, та з проблем виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Науковцями бюро разом із вченими з інших наукових установ України були опубліковані:

– Курс кримінально-виконавчого права України: Загальна та Особлива частини: Навчальний посібник / О. Джу́жа, В. Корчинський, С. Фаренюк, В. Васи́лець. – К., 2000;

– Кримінально-виконавче право України: (Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів) / В. Трубников, В. Харченко, О. Лисодід, Л. Оніка, А. Степанюк). – Х., 2001;

— Кримінально-виконавче право України: Загальна та Особлива частини: Навчальний посібник / О. Джужа, В. Корчинський, С. Фаренюк; За загальною редакцією О. Джужі. — К., 2002.

Члени бюро та його актив брали участь у розробці Проекту Кримінально-виконавчого кодексу України, який був прийнятий в цьому році. Були розроблені пропозиції до проекту Положення про службу пробації в Україні. Був налагоджений взаємний обмін інформацією про виконання покарань та поведження із засудженими між науковцями — членами бюро та факультетом підготовки соціальних працівників Стокгольмського університету (Швеція);

г) основними напрямками наукових досліджень у галузі кримінального процесу, які інтенсивно проводились особливо в останні роки, слід назвати такі: теоретичні основи кримінально-процесуального законодавства; принципи судочинства й особливості їх реалізації у кримінальному законодавстві; процесуальний статус суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності; розробка проблем доказів та доказування по кримінальних справах; дослідження підстав прийняття рішень органами, які ведуть боротьбу зі злочинністю, та судів і вимог закону до них; проблеми, пов'язані з імплементацією норм міжнародного права у кримінально-процесуальне законодавство України, а також проблеми регулювання відносин, що складаються під час виконання зобов'язань по міжнародних договорах про співробітництво та надання правової допомоги у кримінальних справах.

Результати цих досліджень були використані при написанні монографій (більше 10 найменувань). Серед них відзначимо такі: Зеленецький В. Общая теория борьбы с преступностью. — Х., 1997; А. Михайленко. Расследование преступлений (законность и обеспечение прав граждан). — К., 1999; М. Шумило. Реабілітація в кримінальному процесі України. — Х., 2001; Нове у кримінальному законодавстві України / За загальною редакцією Ю. Грошевого. — Х., 2002; Погорецький М. Кримінально-процесуальні правовідносини. — Х., 2002.

Вони були покладені в основу багатьох докторських та кандидатських дисертацій. Під керівництвом члена-кореспондента В. Маляренка (Голова Верховного Суду України) було підготовлено Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України.

Проведена міжнародна науково-практична конференція «Судова реформа в Україні. Проблеми і перспективи», матеріали якої опубліковані в збірнику «Судова реформа в Україні» (К.; Х., 2002).

Фахівці в галузі кримінального процесу беруть активну участь у законотворчій діяльності. Академік Ю. Прошевий та член-кореспондент В. Зеленецький працюють у складі робочої групи Верховної Ради України над проектом КПК України. Академіки В. Тацій та Ю. Прошевий брали участь у підготовці Закону України «Про прокуратуру», член-кореспондент В. Нор — Закону України «Про судоустрій»;

г) пріоритетним напрямком у науковій роботі в галузі проблем судової та правоохоронної діяльності було обрано розгляд таких актуальних в теоретичному і практичному плані питань: співвідношення прокурорського нагляду та судового контролю на стадії досудового слідства; стан та перспективи розвитку досудового слідства; перспективи створення і розвиток апеляційних судів та судів присяжних; проблеми оптимізації функцій прокуратури; теоретичні основи оцінки ефективності діяльності органів прокуратури; проблеми координації правоохоронних органів у боротьбі зі злочинністю.

За матеріалами наукових досліджень опубліковано три монографії, підручник (1997 р.), п'ять навчальних посібників. У монографіях розглядалися важливі проблеми щодо кадрового забезпечення органів прокуратури, підтримання державного обвинувачення по справах про умисні вбивства, організації контролю в прокурорській діяльності та ін.

Науковці, що співпрацюють з Координаційним бюро, брали участь у реалізації програми «Темпус», а також у нормотворчій діяльності (були підготовлені зауваження та доповнення до законів України «Про прокуратуру», «Про судоустрій», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»). За матеріалами досліджень було опубліковано близько 70 наукових статей, деякі з них доповідались на науково-практичних конференціях;

д) у галузі криміналістики, судової експертизи та юридичної психології в 1993—2002 рр. проводились дослідження в межах комплексно-цільової програми «Проблеми удосконалення організації діяльності правоохоронних органів», зокрема таких тем: методика розслідування злочинів у сфері економіки і сфері ко-

рисливо-насильницьких злочинів; криміналістичні та організаційні проблеми використання технічних засобів у боротьбі зі злочинністю; криміналістичні проблеми збирання доказів технічними засобами у кримінальному процесі; проблеми теорії криміналістики і юридичної психології; проблеми судової експертології; криміналістичні проблеми слідчої діяльності.

Результати згаданих досліджень були викладені в таких найбільш вагомих монографіях: Шепитько В. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике. — Х., 1995; Шепитько В. Криміналістика. Енциклопедичний словник. — Х., 2000; Коновалова В. Версии: концепция и функции в судопроизводстве. — Х., 2000; Матусовский Г. Экономические преступления: криминалистический анализ. — Х., 1999 та ін. Крім цього, вони були покладені в основу 5 докторських і 8 кандидатських дисертацій.

Науковці кафедри криміналістики Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого використали результати проведених ними наукових досліджень при написанні підручника «Криміналістична тактика і методика розслідування злочинів» / За редакцією В. Шепитька (Х., 1998), а також підручника «Криміналістика» / За редакцією В. Шепитька (К., 2001). Вони постійно беруть участь у роботі над законопроектами і в наданні пропозицій та зауважень до них. Це, зокрема: Кримінальний кодекс України, Кримінально-процесуальний кодекс України, проекти законів України «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про судову експертизу», «Про боротьбу з організованою злочинністю», «Про зброю», «Про дактилоскопію», «Про боротьбу з тероризмом», «Про боротьбу з корупцією», «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», «Про боротьбу з економічною злочинністю»; проекти постанов Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах», «Про практику розслідування справ про контрабанду»; «Положення про координацію діяльності правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю і корупцією».

Протягом десяти років члени та актив Координаційного бюро з проблем криміналістики постійно спілкувалися з науковими та експертними установами, вищими навчальними закладами та науковцями Росії, Беларусі і Молдови: Академією управління МВС РФ, Воронежським державним університетом,

Калінінградським державним університетом, Алтайським державним університетом, Тульським державним університетом, Московським державним університетом, Башкортостанським державним університетом, Краснодарським державним університетом, Академією ФСБ РФ, Саратовською державною академією права, Російською митною академією, Біларуським державним університетом та ін.

Крім того, члени бюро здійснюють взаємодію з науковцями інших держав, а саме: з Вашингтонським університетом (США) та університетом «Темз Велі» (м. Лондон, Велика Британія).

ІІ. Протягом десяти років в роботі нашого відділення, вважаємо, склалися позитивні тенденції у розвитку наукових досліджень. Зрозуміло, вони повинні знайти своє подальше продовження. З цією метою плануємо зосередити свою увагу на розгляді таких наукових проблем в окремих галузях кримінально-правових наук.

Наукові дослідження у кримінальному праві проводити в таких напрямках: 1) дослідження місця і ролі кримінального законодавства у забезпеченні та захисті прав людини, визначення підстав та меж допустимого обмеження цих прав і свобод при криміналізації та пеналізації діянь; 2) розробка проблематики впливу кримінального закону на «нову» злочинність (організовану, транснаціональну, пов'язану з такими новими соціальними процесами, як тероризм, корупція, злочинність у сферах економіки, засобів масової інформації, екології, незаконного обігу наркотичних засобів, відмивання брудних грошей, торгівлі людьми, зброєю тощо); 3) дослідження меж криміналізації та декриміналізації діянь, їх пеналізації і депеналізації; 4) розширення впливу кримінального права на діяльність юридичних осіб тощо; 5) дослідження перспектив повноцінної інтеграції кримінального законодавства України в міжнародно-правову систему протидії злочинності, узгодження кримінального законодавства України з міжнародними зобов'язаннями України.

Сучасні ключові проблеми кримінологічної науки і практики полягають: 1) в отриманні науково обґрунтованого уявлення про рівень, структуру та динаміку злочинності в Україні; 2) з'ясуванні дійсної соціальної сутності чинників, причин і умов злочинності та її окремих видів і груп; 3) прогнозуванні динаміки розвитку злочинності в країні; 4) розробці методичного забезпечення кримінологічних досліджень; 5) розробці більш

грунтовної кримінологічної характеристики найбільш поширених та суспільне небезпечних злочинів (економічна злочинність, організована злочинність, злочинність проти життя та здоров'я особи, злочини в сфері господарської, службової діяльності); 6) практичній реалізації можливостей ДАСК та ін.

Подальші дослідження в галузі кримінально-виконавчого права мають бути присвячені таким питанням: 1) імплементація у вітчизняне законодавство міжнародних стандартів поведіння із засудженими в діяльність органів та установ виконання покарань; 2) розробка оптимального варіанту моделі прав і свобод засуджених із урахуванням існуючих в Україні соціально-економічних реалій; 3) застосування до правопорушників заходів, альтернативних покаранням; 4) дослідження проблем виконання покарань, не пов'язаних із позбавленням волі; 5) узагальнення практики застосування норм нового Кримінально-виконавчого кодексу України тощо.

Наукові дослідження в галузі кримінального процесу передбачають розгляд таких питань: 1) удосконалення кримінально-процесуальної діяльності органів досудового слідства і судів; 2) особливості касаційного та апеляційного провадження справ; 3) порівняльно-правовий аналіз кримінально-процесуального законодавства різних держав; 4) співвідношення одноособового та колективного розгляду кримінальних справ судами різних інстанцій; 5) планується провести також низку досліджень по вивченню особливостей розслідування і розгляду окремих категорій кримінальних справ (наприклад, злочинів у сфері господарської діяльності, у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, у сфері організованої злочинності та ін.).

Планами наукової роботи в галузі діяльності судових та правоохоронних органів передбачається розгляд таких проблем: 1) підвищення ефективності діяльності прокурорських та судових органів в цілому; 2) вдосконалення судового контролю та прокурорського нагляду за законністю виконання окремих слідчих дій, пов'язаних з підтриманням обвинувачення у кримінальному судочинстві.

В галузі криміналістики та юридичної психології найбільш перспективними напрямками є: 1) дослідження науково-технічного та інформаційного забезпечення боротьби зі злочинністю; 2) дослідження тактико-психологічних основ боротьби з організованою злочинністю та корупцією; 3) дослідження криміналі-

стичних проблем боротьби з насильницькими злочинами, що вчиняються організованими злочинними групами; 4) дослідження проблем розслідування злочинів, пов'язаних з терористичними проявами; 5) дослідження проблем розслідування злочинів, пов'язаних з транзитом через Україну наркотичних та психотропних засобів; 6) дослідження криміналістичних аспектів боротьби з легалізацією доходів, одержаних злочинним шляхом; 7) дослідження тактичних засобів протидії організованим злочинності; 8) формування нових методик розслідування економічних та насильницьких злочинів, у тому числі створення окремих методик розслідування цих злочинів.

В. Сташис, академік АПрН України, перший проректор Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, директор Харківського Центру по вивченню організованої злочинності спільно з Американським Університетом у Вашингтоні

Основні новели нового Кримінального кодексу України*

Новий Кримінальний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 р., набрав чинності з 1 вересня цього ж року, замінивши КК України (УРСР) 1960 р. Прийняттю першого Кримінального кодексу незалежної України передувала напружена багаторічна робота, розпочата в 1992 р.

Кримінальний кодекс 1960 р., що діяв раніше, хоча і зазнавав останнім часом значних змін і доповнень, перестав відповідати реаліям, які склалися в Україні, а саме: 1) мав низку серйозних прогалин; 2) за період свого існування зазнав (особливо в останні роки) численних і не завжди обґрунтованих змін і доповнень, що порушили його цілісність і системність; 3) не враховував міжнародні зобов'язання України у зв'язку з вступом її

* Статтю підготовлено за матеріалами доповіді, з якою автор виступив на 34-й Національній конференції Американської Асоціації Славістів, що проходила 21–24 листопада 2002 р. у м. Пітсбурзі, штат Пенсільванія, США.